सकाळ सप्तरंग

रविवार, १९ ऑक्टोबर २०२५

saptarang@esakal.com

पर्यटनातून शहापूरची विकास झेप

डोंगरदऱ्यांचा प्रदेश असलेल्या मेळघाटातील वनसंपदेने अनेकांना चांगलेच बळ दिले. निसर्गाच्या सान्निध्यात येथे नवनवे प्रयोग होत असून त्यातून पर्यटन विकासाला चालना मिळाली आहे. रोजगार निर्मितीतून आर्थिक स्थैर्य प्राप्त होत असल्याने शहापूर या गावाने साधलेली प्रगती मेळघाटच्या विकासगाथेत नवा अध्याय जोडणारी आहे. महिला सक्षमीकरणाच्या दृष्टीने उचलण्यात येणारी पावले अतिशय महत्त्वाची ठरली आहेत.

नारायण येवले

Narayan.sakal@gmail.com

तांबडं फुटलंय

चिखलदरा शहरापासून एक ते दीड किलोमीटर अंतरावर असलेल्या शहापूर या लहानशा गावाने पर्यटनातून विकासाकडे वाटचाल केली आहे. गेल्या काही वर्षांतच शहापूरचा कायापालट झाला आहे. मोठमोठ्या हॉटेल्ससह होम स्टे आदी सोयी निर्माण झाल्या आहेत. पर्यटनाला चालना देण्यासोबतच मध, खवा, सीताफळ, रबडीचा गोडवा पर्यटकांना आकर्षित करत आहे. या माध्यमातून स्थानिकांना रोजगार मिळून त्यांच्या हातात पैसा खेळू लागला आहे.

चिखलदरा या पर्यटननगरीला लागून असल्याने शहापूर येथे मोठ्या प्रमाणात पर्यटकांची वर्दळ असते. त्यामुळे हॉटेल व्यवसायालासुद्धा वाव मिळाल्याने रोजगाराच्या संधी निर्माण झाल्या. शहापूरच्या आजूबाजूचा परिसर नैसर्गिक साधनसंपत्तीने संपन्न असला, तरी या वनसंपदेचा रोजगार निर्मितीत अपेक्षित उपयोग झाला नाही. हीच बाब लक्षात घेऊन 'शिवप्रभू बहुद्देशीय क्रीडा, शिक्षण सांस्कृतिक मंडळ' या स्वयंसेवी संस्थेने पुढाकार घेतला. या भागातील नैसर्गिक संसाधनांचा उपयोग करीत आदिवासीबहुल भागात रोजगार निर्मिती सुरू झाली. कौशल्य विकासाच्या उद्देशाने आदिवासींना मधमाशी पालन, अगरबत्ती निर्मिती आणि दूध प्रक्रिया, वनउपज सीताफळ, रबडी, कुल्फी, आइस्क्रीम, पंचगव्य औषधी आदींबाबत प्रशिक्षण देऊन आर्थिक प्रगतीची दिशा दाखविण्यात आली.

शिवप्रभू बहुद्देशीय क्रीडा, सांस्कृतिक मंडळ या संस्थेचे अध्यक्ष सुनील भालेराव असून, कार्यकारिणीमध्ये सात संचालक आहेत. अमरावती जिल्ह्यातील यावली शहीद हे गाव संस्थेने दत्तक घेऊन सामाजिक उपक्रमांची सुरुवात केली. या गावात पहिल्या टप्प्यात संस्थेने तीनशे स्वच्छतागृहांची उभारणी केली. कोणताही शासकीय निधी न घेता काही कंपन्यांच्या सीएसआर फंडातून हा उपक्रम राबविला. तत्कालीन शासन विकासनिधीतून गावामध्ये काही कामे पूर्ण झाली. या सर्व कामांची दखल घेत सामाजिक न्याय विभागाच्या वतीने समाज उत्थान पुरस्काराने संस्थेला गौरविण्यात आले. तत्कालीन खासदार राजकुमार धूत यांनी २५ लाख रुपयांचा निधी संस्थेला दिला. या रकमेचा योग्य विनियोग करीत संस्थेने मेळघाटातील शहापूर गावामध्ये सामूहिक सुविधा केंद्र एमएसएमई मंत्रालयांच्या माध्यमातून उभारले. महात्मा गांधी ग्रामीण उद्योगीकरण (एमगिरी) वर्धा, जिल्हाधिकारी कार्यालय, माढा विकास मिशन समिती यांच्या माध्यमातून या ठिकाणी बचतगटांना प्रशिक्षण, साहित्य तसेच टूलकिट वाटप केले जाते. आदिवासींमध्ये कौशल्य विकास रुजवण्यात हा उपक्रम महत्त्वाकांक्षी ठरला आहे. टप्प्याटप्प्याने या केंद्राचा विस्तार करण्यात आला. खवा निर्मितीचे क्लस्टर उभारण्यात आले.

चिखलदरा भागात गवळी आणि आदिवासी समाजाचा पशुपालन व दुग्धोत्पादन हा मुख्य व्यवसाय आहे. गेल्या काही वर्षांत या भागात पर्यटकांची संख्या वाढू लागल्याने संस्थेने दूध प्रक्रिया उद्योगाला चालना दिली. संस्थेने पुढाकार घेऊन मल्टी प्रॉडक्ट प्रोसेसिंग क्लस्टरची निर्मिती केली. या उद्योगासाठी मोथा, शहापूर गावामध्ये गॅस, डिझेल आणि जैवइंधनावर चालणारे खवा निर्मिती संयंत्र तसेच दूध शीतकरण यंत्र बसविले आहे. या सुविधा केंद्रातून मिळणारा खवा शुद्ध आणि भेसळमुक्त असल्याने पर्यटकांची त्याला पसंती असते. चिखलदरा मार्गावर मोथा, मडकी ही गट ग्रामपंचायत आहे. दुग्धोत्पादनासाठी पुढारलेल्या या गावात २९ बचत गट आहेत. बचत गटांतील महिला खवा निर्मिती करतात. या गटांनी खवा विक्रीसाठी 'गाविलगड खवा' हा ब्रॅण्ड तयार केला आहे. संस्थेने ११ शेतकरी महिला बचतगटांना जातिवंत दुधाळ जनावरे उपलब्ध होण्यासाठी मानव विकास मिशन योजनेंतर्गत मागणी केली आहे. या मागणीला स्थानिक लोकप्रतिनिधी आणि जिल्हाधिकारी यांनी प्रतिसाद दिला असून, हा प्रस्ताव पशुधन उपायुक्त यांच्यामार्फत शासनास सादर करण्यात आला आहे.

चिखलदरा नगरपरिषद परिसरातील सुमारे ४० महिला बचत गटांना एमगिरीच्या माध्यमातून प्रत्यक्ष प्रशिक्षण देऊन महिलांना पंचगव्य उत्पादनाच्या अंतर्गत फिनाइल, हँडमेड सोप, हेअर ऑइल, शाम्पू, दंतमंजन, हेअर कंडिशनर, धूपबत्ती, अगरबत्ती, एलईडी लॅम्प, वनउपजातील सीताफळ, रबडी व आवळ्यापासून तयार करण्यात येणारे सर्व प्रकारची उत्पादने निर्मिती करण्याचे प्रशिक्षण देण्यात आले आहे. महाराष्ट्रात एकमेव चिखलदऱ्यात कॉफीचे उत्पादन होत असल्याने या ठिकाणी निर्माण होणाऱ्या कॉफीपासून कॉफी सोप, शाम्पू, हेअर कंडिशनर तयार करण्यात येत आहे.

महिलांनाच नव्हे तर पुरुषांनाही जंगलातील मध संकलित करण्याचे प्रशिक्षण देण्यात आले असून सुमारे ५० आदिवासी बांधवांना टूलकिटचे वाटप करण्यात आले आहे. दुर्गापूर येथील कृषी विज्ञान केंद्राच्या माध्यमातून वनउपजावर आधारित प्रक्रिया उद्योगाचे प्रशिक्षणही देण्यात आले आहे.

विक्रीचेही व्यवस्थापन

स्फूर्ती क्लस्टरच्या माध्यमातून सुमारे ६०० महिलांना प्रशिक्षण देण्यात आले. प्रशिक्षणाच्या माध्यमातून निर्माण होणाऱ्या वस्तूंचे विक्री व्यवस्थापनही होणे आवश्यक असल्याने राज्य शासनाच्या महिला व बालविकास मंत्रालय व अमरावती जिल्हा परिषदेच्या माध्यमातून उभारण्यात आलेल्या 'मेळघाट हाट' या मॉलमध्ये महिलांनी उत्पादित केलेल्या वस्तू विकल्या जात आहेत.

नगर परिषदेसोबत करार

मेळघाट व्याघ्र प्रकल्प गुगामल वन्यजीव प्रकल्पांतर्गत पर्यटकांसाठी उभारण्यात आलेल्या वन उद्यानांमध्ये बचत गटांच्या महिलांकरिता संस्थेद्वारे विक्री केंद्र उभारण्यात आले आहे. तसेच नगर परिषदेसोबत सामंजस्य करार करून निसर्ग पर्यटन संकुल, चिखलदरा या ठिकाणी महिलांच्या सिटी लेव्हल फेडरेशनकरिता विक्री केंद्राची उभारणी करण्यात आली आहे.

महिलांची आर्थिक उन्नती

गवळी महिलांकरिता मोथा या गावात कॉमन फॅसिलिटी सेंटर उभारण्यात आले. तसेच खवा निर्मितीचे महिलांनी महिलांसाठी चालविलेले एक केंद्र सुरू करण्यात आले आहे. यामुळे महिलांची आर्थिक उन्नती होऊन रोजगार निर्मितीला प्रतिसाद मिळत आहे. परिणामी महिला बचत गटांमध्ये रोजगाराकरिता स्पर्धा निर्माण झाली आहे.

लाकडांऐवजी बायोगॅस

खादी व ग्रामोद्योग आयोगाच्या पुढाकारातून निर्माण झालेल्या शहापूर येथील कॉमन फॅसिलिटी सेंटरच्या माध्यमातून रोजगार निर्मिती होत आहे. यातूनच मेळघाट व्याघ्र प्रकल्पाच्या पर्यावरणालाही साथ मिळत आहे. जळाऊ लाकडावर खवा न करता महिलांना बायोगॅसची निर्मिती करून देण्यात आली असून त्यावर खवा निर्मिती होत आहे. तर पुरुषांना मध संकलनासाठी टूलकिट गणवेशाचे वाटप केल्याने कोणत्याही प्रकारे ज्वलनशील साधनांचा उपयोग न करता अहिंसक पद्धतीने मध संकलन होत असल्याने पर्यावरणपूरक कार्य चिखलदरा नगर परिषद, ग्राम मोथा, शहापूर, अलाढो, खटकाली, लवादा, आमझरी या गावांत होत आहे. यापासून मोठ्या प्रमाणात रोजगार उपलब्ध होत असल्याचे स्फूर्ती क्लस्टरच्या संचालिका मीनाक्षी भालेराव यांनी सांगितले.